

**ZAMONAVIY TALABA QIZLAR ORASIDA AXLOQIY QADRIYATLAR BEQARORLIGI:
PSIXOLOGIK TAHLIL VA KORREKTSIYA YO'LLARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17220099>

Sadullayeva Jamilaxon Ibodilla qizi

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti o'qituvchisi.

Annotatsiya:Maqolada zamonaviy talaba qizlar orasida axloqiy qadriyatlar beqarorligining sabablari tahlil qilinadi. Ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri, noto'g'ri ideal obrazlar va yetakchilikka haddan ortiq intilish muammolar manbai sifatida ko'rsatiladi. Psixologik tahlil asosida axloqiy barqarorlikni tiklash yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar:Axloqiy qadriyatlar, talaba qizlar, psixologik tahlil, ijtimoiy tarmoqlar.

Abstract:*The article examines the causes of moral value instability among modern female students. It highlights the influence of social media, distorted ideals, and excessive ambition. Based on psychological analysis, possible solutions for restoring moral stability are proposed.*

Keywords: *Moral values, female students, psychological analysis, social media.*

Аннотация: *В статье анализируются причины нестабильности нравственных ценностей у современных студенток. Рассматривается влияние соцсетей, ложных идеалов и чрезмерной амбициозности. На основе психологического анализа предлагаются пути решения.*

Ключевые слова: *Нравственные ценности, студентки, психологический анализ, социальные сети.*

KIRISH

Odobli, bilimdon va aqlli, mehnatsevar, iymon-e'tiqodli farzand nafaqat ota onaning, balki jamiyatning eng katta boyligidir. Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi –bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi. Bu haqda fikr yuritganda, Abdulla Avloniyning, “Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot yo najot yo halokat yo saodat yo falokat masalasidir” degan chuqur ma'noli so'zlarini eslayman. Buyuk ma'rifatparvar bobomizning bu so'zlari o'tgan asr boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi vaqtda ham biz uchun shunchalik, balki undan ham ko'ra muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi. Kim fanda ilgarilab, axloqda oqsasa, u oldinga emas ko'proq orqaga ketadi.

Aristotel-Insoniyat taraqqiyotida axloq muhim o'rin tutadi deb takidlagan. Sharqning buyuk mutafakkirlari insonni axloqiy kamol toptirish, uni har tomonlama rivojlanlantirish, ma'naviy qiyofasini shakllantirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri deb qarashgan. Axloq- kishilarning bir- birlariga, oilaga, jamiyatga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladigan xatti-harakatlari, xulq-atvorilari, odoblar majmui hisoblanadi. Inson axloqi, umuman ma'naviy va ma'rifiy jihatdan kamol topishi jarayonida turli tarixiy bosqichlardan- johillik, nodonlikdan ilmga, yovuzlikdan ezgulikka, vahshiylikdan insoniylikka o'tarkan, jamiyat shu tariqa rivojlanadi. Axloqning shakllanishida dinning ham ahamiyati katta. Dinning asosiy maqsadlaridan biri, insonga yomonliklarning zararlarini bayon qilish hamda yomon yo'lga kirib ketganlarni to'g'ri yo'lga da'vat etishdir. Islomda, uning muqaddas kitobi Qur'oni Karimda axloq masalasiga alohida e'tibor berilgan. Mutaffakir allomalarimiz ham axloq haqida bir qancha hikmatli so'zlarni aytib o'tishganlar. Masalan Imom Ismoil al-Buxoriy "Axloqning yaxshi bo'lishi, taomning pokizaligi, rostlik va omonatga xiyonat qilmaslik – mana shu to'rt xislatni Alloh Taolo senga bergan bo'lsa, dunyoviy ishlardan chetda qolgan bo'lsang ham, zarari yo'qdir", degan edi. Xuddi shu ma'noda axloq kishining xulq-atvori, e'tiqod-iymoni, yurish-turishi, fikr-mulohazalari uning muloqotida namoyon bo'ladi. Axloqli inson o'zini qattiq hurmat qiladi, unda ichki intizom kuchli bo'ladi. Suhbatdoshini ko'ngliga qarab muomila qiladi, kishining dilini og'ritmaydi muloqot odobiga rioya qiladi. Arzimas bo'lib ko'ringan odatlar shaxsni komil inson bo'lib shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim va tarbiyani doimo birga bermoq zarur, chunki ular bir-biriga chambarchas bog'liqdir. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda talabalarning xatti- haratlarida ko'zga tashlanadigan salbiy odatlar -jamoajoylarida qattiq gapirish, qo'pol so'zlarni ishlatish, hissiyotga berilish, o'ylamay gapirish, ishonchli bo'lmagan dalillar haqida fikr yuritish, boshqalarning suhbatini bo'lish kabilarning bartaraf etib borilishiga alohida e'tibor qaratish lozim. Axloqning dunyoqarash funksiyasi shundaki, dunyoqarash nafaqat bilimlar asosida shakllanadi, balki hissiyotlarni murakkab doirasini ham o'z ichiga oladi. Dunyoqarash kishining yoshi, hayotiy tajribasi, bilimi, mafkurasi bilan bog'liq tushunchadur. Dunyoqarash insonni o'zini va dunyoni zaruriy ravishda anglashi hamda baholashi asosida shakllanadi. Har bir insonning dunyoqarashi asta-sekin rivojlanadi. Shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, hayotiy yondashuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo'lgan dunyoqash mazmunini ifodalaydi. Inson doimo ta'lim- tarbiyaviy, barkamol shaxs bo'lib yetishar ekan dunyoqarashi ham rivojlanib boraveradi. Hamma odamlar uchun, istisnosiz dunyoqarash o'ziga xos mayoq vazifasini bajaradi. U deyarli hamma narsaga ko'rsatma beradi: qanday yashash, qanday harakat qilish, qanday munosabatda bo'lish nimaga intilish kerak, nima tog'ri va nima yolg'on kabi. Zamonaviy inson globallashuv sababli, milliy madaniyatning va qadriyatlar asosida vujudga kelgan axloqiy meyorlarning ahamiyati pasaymoqda. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash bugun hammaning e'tibor markazida bo'lishi lozim. K.D. Ushinskiy ma'naviy-axloqiy tarbiyan joyida bo'lmasligini "maqsadsiz faoliyat bilan shug'ullanish" ga o'xshatgan.

E.M. Molchanning fikricha "virtual internet maydoni insonning ijtimoiy tizimlarda egallagan axloqiy g'oyalarini o'zgartirib, hayoliy, yalg'on illyuziyalar va qadriyatlar dunyosini yaratmoqda". Ijtimoiy tarmoqlar insonlarni rahm-shavqat, hamdardlik tuyg'ularini yo'qolishiga va egosentirizimga ruju qo'yishiga olib kelayotganini yozadi. Shu sababli Gennadiy Z universitetlarning o'quv dasturlariga ma'naviy-axloqiy madaniyatni o'rgatishga doir fanni kiritishni taklif qilgan. N.N.Gatilova, V.M.Menshikovalar bugungi kunda yosh avlodni axloqiy qarashlarini o'rganishga juda katta zarurat borligini takidlaydi. T.I. Petrakova o'z izlanishlari asosida ma'naviyat taraqqiyoti tanazzulga uchrashi axloqiy tanazzulni ham keltirib chiqarishi muqarrar ekanligini takidlash bilan birga axloqiy tarbiya bu inqirozdan saqllovchi asosiy omil deb hisoblagan. Hamda, axloqiy sifatlarni baholash uchun psixologik, pedagogik metodlardan foydalanish samarali ekanligini takidlab o'tgan.

2021-yilda Savvina.O.A, Rymanova.T.E va Zhuk.L.Vlar talabalarining ma'naviy-axloqiy ma'naviyatini o'rgangan. Tadqiqot natijalari bugungi kunda talabalar orasida axloqiy muommolarning mavjudligini, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning beqaror ekanligini aniqladi. Shuningdek tadqiqotda bugungi kunda talabalar orasida pul moddiy qadriyatning ustunligi (85%) ekanligi ma'lum bo'ldi. Shu bilan bir qatorda olimlar talaba qizlar orasida axloqiy muommolarni kelib chiqaruvchi omillar sifatida quydagilarni sanab o'tishgan.

Nomunosib ediallar: Bugungi kunda manaviy-axloqiy shaxslarni edial darajada mavjud emasligi. Ammo sanatkorlar, turli xil yunalishdagi mashxurlarning hayoti tez-tez har tamonlama rekillamma qilinishi boy va erkin bo'lish edial hayot sifatida ko'rsatilishi manaviy axloqiy qadriyatlarni darajasini pasayishiga olib kelmoqda.

Yetakchilikka intilish: Ayollar bugungi kunda hamma sohada faoldirlar. Hatto, erkaklardan ustun bo'lishga intilishga urinmoqdalar. Yetakchilik hoxishini ayollarda oshib ketishi ayollarning axloqiy darajasining pasayishi sabablaridan biridir. Jamiyatda har sohalarda oldinda bo'lish hissining ortishi natijasida o'z maqsadi uchun manipulatsiya qilishni boshlaydilar. Erkaklar natijada ayollarga ijobiy ta'sir ko'rsa olmay qolish aniqlandi. Lekin qizlar haytidagi ko'ngilsiz va noxush ishlar uchun yana erkaklarni ayblashdan to'xtamasligi o'tkazilgan tadqiqotdan va bugungi kundagi jamiyatdagi holatlardan ma'lum bo'lmoqda. Bu "qizlarga va ayollarga berilgan yuqori erkinlik natijalari" deb hisoblash mumkin. Qizlar erkaklardan xulq-atvor namunalarini ko'chirib olishdi, vaziyat bundan ham yomonlashishini taxmin qilish mumkin.

Bugungi kunda haqiqatda oilani munosib ayollar bilan boshlashi xohlaydigan erkaklar uchun tarbiyali, oilaviy qadriyatlar va an'analarni birinchi o'ringa qo'yishni istaydigan munosib qizlarni topish murakkablashib bormoqda. Bu jamiyat, avlodlar kelajagi, oilani mustahkamligi, manaviy axloqiy farzandlar tarbiyalar bir so'z bilan aytganda davlatning har tamonlama rivoji uchun xavfli ogohlantirish deb hisoblash mumkin. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda bugungi zamonaviy dunyoda, ijtimoiy tarmoqlarning yosh avlodga ta'siri haddan ortiq sezilayotgan bir davrda axloqiy tarbiyani oldingi o'rinlarda e'tibor qaratishni talab qilmoqda. Shu boisdan axloqiy jihatdan muammolari mavjud bo'lgan qizlar uchun psxologik jihatdan ta'sir etish, anglash, tushunish

his etish orqali tezroq va samarali xulqidagi kamchiliklarni tuzatishga erishni maqsadida psixotrening dastur ishlab chiqildi.

Trening dasturini taqdim etishdan oldin dastlab axloqiy jihatdan muammolari mavjud bo'lgan qizlarni aniqlab olishga e'tiborni qaratish muhim hisoblanadi.

Axloqiy jihatdan muammolari mavjud bo'lgan qizlar deb qanday xususiyatli qizlarni qamrab olinadi?

Axloqiy jihatdan muammolari mavjud bo'lgan qizlar — bu o'zining axloqiy va ijtimoiy qadriyatlariga muvofiq qarorlar qabul qilishda qiyinchiliklarga duch keladigan va ijtimoiy me'yorlarga to'liq moslashishda muammolarni boshdan kechiradigan yoshlar hisoblanadi.

Axloqiy jihatdan muammoli shaxslarning psixologik xususiyatlari:

O'zini yuqori baholash- inson hayotida talabalik shaxs sifatida o'zini anglash, qadriyatlar hamda ijtimoiy mavqeni mustahkamlash shakllanadigan davr hisoblanadi. Bu davrda shaxsning o'ziga bo'lgan munosabati (o'z-o'zini baholash) uning axloqiy qarorlariga, ijtimoiy munosabatlariga va xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir shaxsda o'ziga nisbatan baholashning uch ko'rinishi mavjud bo'lib bular past, real va yuqori baholashga bo'linadi. Aynan axloqiy muammolarga olib keluvchi baholash bu o'ziga past yoki meyoridan ortiq baholash hisoblanadi.

O'ziga yuqori baho berish (giperbaholash) — bu shaxs o'zini atrofdagilardan ustun qo'yishi, xatolarini tan olmaydigan va tanqidni qabul qilmaydigan psixologik holatdir. Psixologiyada bu holat ko'pincha “yolg'on ijobiy o'z-o'zini baholash” (false high self-esteem) deb ataladi. Bu holat real o'zini baholashdan farq qiladi, chunki unda shaxs o'zini real imkoniyatlaridan ortiq baholaydi va bu ijtimoiy axloqiy buzilishlarga olib kelishi mumkin. Jumladan:

Takabburlik va boshqalarni mensimaslik

O'ziga haddan tashqari yuqori baho beradigan talaba qizlar ko'pincha o'zlarini boshqalardan ustun deb biladilar. Bu esa ularning boshqalar bilan teng va hurmat asosidagi munosabatlar o'rnatishiga to'sqinlik qiladi.

Bu holat “ixtiyoriy axloqiy individualizm”ga olib keladi, ya'ni shaxs jamiyat me'yorlariga emas, balki faqat o'z istaklari va qarashlariga tayanib harakat qiladi.

Shuningdek o'ziga yuqori baho beruvchi talaba qizlar o'zlariga nisbatan aytilgan har qanday tanqidni shaxsiy tahdid sifatida qabul qilishadi, bu esa ularda himoyaviy reaksiya (rad qilish, tajovuz) keltirib chiqaradi. Natijada axloqiy kamchiliklarni ko'rmaslik, ularga qarshi ishlash o'rniga inkor qilish odatiy holga aylanadi. O'zini mukammal deb bilgan shaxslar ko'pincha xatolarini tan olmaydi va mas'uliyatni boshqalarga yuklaydi. Bu esa axloqiy javobgarlikning susayishiga va manipulyativ xatti-harakatlarning kuchayishiga olib keladi (aybni boshqa birovga ag'darish, yolg'on orqali o'z manfaatini himoya qilish). Ba'zi hollarda axloqiy muammolarga ega talaba qizlar o'zini jozibador deb hisoblab tashqi ko'rinishidan foydalanishga moyil bo'ladi.

O'ziga past baho berish ham juda ko'p salbiy vaziatlarni paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

-o'z fikrini himoya qila olmaslik

-o'zgalar ta'siriga berilish

-ijtimoiy izolyatsiyaga moyil bo'lish natijasida ijtimoiy masulyatdan qochish

-salomatligiga qayg'urmaslik va yomon odatlarga tez berilish. Demak shaxs o'ziga haqiqiy baho berib,ongli yashashni yo'lga qo'ymasa nafaqat o'ziga balki butun amiyatga xavf hosil qilar ekan.

ADABIYOTLAR RO'YXTI:

1) To'laganova G.K. «Yosh davrlari va pedagogik psixologiya kursi buyicha tarbiyasi «qiyin» o'smirlar psixologiyasiga metodik kursyamatar»-

2) Fayziyev Ya. M. «Umumiy va tibbiy psixologiya». Toshkent Abu Ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti 2000.

3) G'oziyev E. G. «Tarbiyasi «Kiyin» o'smirlar psixologiyasi». Lektorga yordam. Toshkent-1984

4) А. А. Типология делинквентного поведения при психопатиях и акцентуациях характера // Нарушения поведения у детей и подростков.- М., 1981.- С. 51-59.

5) Аликина Н. В. Особенности агрессивного поведения несовершеннолетних и основы его профилактики/Метод. рекомендации.- Киев, 1991.- 20 с.

6) Беличева С. А. Социально - психологические основы предупреждения де-социализации несовершеннолетних - Автореф. диссертация докт. психол. наук.- М., 1989.- 45 с.

7) Битянова Н. П. Психология личностного роста. М.: Меж. пед. академия, 1995.